

SMLOUVA V BOŽÍM PLÁNU SPÁSY

Zpracovala Miloslava Popilková

Smlouva hraje v Božím plánu spásy jednu z klíčových rolí. Vyjadřuje Boží iniciativu, Jeho svobodně daný dar pro záchranu (spásu) člověka, i jednání člověka, který závazky smlouvy přijal. V katechezi má tradičně základní důležitost a význam Desatero, dar přikázání, která jsou součástí Sinajské smlouvy. Osnovy výuky náboženství Desateru věnují systematickou pozornost ve 3., 4. a 8. třídě. Kladou důraz nejprve na pravidla šťastného života (3. tř.), na kontext Desatera a smlouvy (4. tř.) a na osvobození člověka Bohem (8. tř.). Téma Desatera bývá též pevnou součástí katechetických programů v rámci příprav na slavení svátostí. V praxi se často setkáváme s omezováním výkladu Desatera na pravidla morálky. Nabízený materiál není vědeckým článkem, ale snaží se poskytnout katechetům tři pohledy, které umožní zařadit Desatero do kontextu Sinajské smlouvy a tuto smlouvu do kontextu dějin spásy:

1) smlouva v Písmu svatém (dějinný vývoj a význam); 2) Desatero v rámci smlouvy na Sinaji; 3) Slavení daru smlouvy v židovství.

Smlouva v Písmu svatém

Bůh chce přivést člověka k životu ve společenství se sebou samým a tato jeho vůle, rozhodující pro spásu, je tématem i obsahem smlouvy mezi Bohem a člověkem, součástí celého náboženského systému Starého zákona, vypracovaného v průběhu času. V Novém zákoně se rozvine naplno v osobě a poslání Ježíše Krista. Následující tabulka poskytuje základní přehled o Božích smlouvách

ve prospěch člověka v průběhu dějin spásy (srov. KKC, čl. 51-73).

Náměty k využití tabulky:

- vyberte biblické texty z posledního řádku tabulky (nejlépe ty, s jejichž obsahem se již účastníci setkali), rozdělte je mezi ně do skupin a zadejte jim úkoly podle šedého sloupce tabulky (vyberte přiměřené úkoly vzhledem ke skupině);

- účastníci sdělí výsledky svého zkoumání ostatním, smlouvy porovnejte;
- společně sledujte Boží jednání v dějinách: uveďte důvody k uzavření jednotlivých smluv a dobra, která přinesla člověku;
- každý se může zamyslet nad svým křtem jako nad smluvním vztahem, který mu Bůh daroval, a popíše ho podle rubrik tabulky (jen pro katechezi).

Označení smlouvy	Smlouva s Noem	Smlouva s Abrahamem	Sinajská smlouva	Smlouva s Davidem	Nová smlouva	Nová smlouva v Kristově krvi
Smlouvu uzavírá Hospodin a	Noe	Abraham	Mojžíš jako prostředník mezi lidem a Hospodinem	David	Společenství Izraele	lidé Kristem vykoupení
Obsah smlouvy	uchování života	syn potomstvo země	přikázání nařízení ustanovení	upevnění královského trůnu navěky	příslib spásy	dar spásy skrze smrt a zmrtvýchvstání Ježíše Krista ¹
Znamení smlouvy	Duha	Obřizka	Den odpočinku Desky smlouvy	Z jeho rodu vzejde Mesiáš	Vepsání do srdce člověka	Chléb a víno při eucharistické hostině
Charakteristika smluvního vztahu	Jednostranná povaha smluvního vztahu	Autoimprekativní rituál ²	Dvoustranná dohoda mezi Hospodinem a Izraelem	Věčná smlouva. Bezpodmínečné zaslíbení	Zvnitřnění smlouvy	Sám Bůh ustanovuje tuto smlouvu v Kristově krvi
Biblické odkazy	Gn 9,8–17	Gn 15,1–21; 17,1–26	Ex 19 – 24; Ex 32; Ex 34 Dt 5	Ž 89,29–38 2 Sam 7,12–15 1 Kron 17,11–14	Jer 31,31–33	Mt 26,28 Mk 14,24

Poznámky:

- 1 Na tomto daru má účast celá církev, která se „zrodila“ a neustále „rodí“ z velikonočního tajemství. Věřícím daruje Bůh smlouvu ve křtu, kde ho přijímá za syna a dědice. V křesťanské iniciaci (křest, biřmování, eucharistie) Bůh začleňuje člověka do společenství Trojice a do společenství církve.
- 2 Rituálu uzavření smlouvy se účastní Hospodin. Mezi rozpůlenými zvířaty přechází Hospodin sám, reprezentovaný ohnivou pochodní. Abraham souhlasí s tím, že v případě porušení smlouvy to s ním může dopadnout jako s rozpůlenými zvířaty.

Komentář k tabulce

Smlouva s praotcem Noem

Člověk má být podle Boží vůle strážcem a pastýřem stvoření, jehož posledním pánelem ovšem zůstává Stvořitel sám. Bůh po potopě slibuje Noemu a jeho synům: „Už nebude vyhlazeno všechno tvorstvo vodami potopy a nedojde k potopě, která by zahladila zemi (Gn 9,11; také 9,15). Noemu ani jeho potomkům žádná povinnost uložena není. Jednostranná povaha této smlouvy vysvítá z faktu, že Boží závazek zahrnuje zvířata. Jeho znamením je duha na nebi.

Smlouva s Abrahamem

Bůh si vybírá prostředníka mezi sebou a lid-

mi, skrze kterého zjevuje svoji vůli. Tímto vyvoleným je Abraham. Bůh mu dává nové jméno (Abram – Abraham) a uzavírá s ním smlouvu, která se poprvé stává projevem a pečetí Božího vyvolení. Vyprávění se nezmiňuje o vzájemném závazku. V Gn 15 je autoimprekativní rituál popsán v poznámce pod tabulkou.

V Gn 17 se objevuje opět aspekt zaslíbení a pojí se k němu příkaz. Bůh ukládá Abrahamovi všeobecnou povinnost bezúhonnosti a obřizku. Pak následuje zaslíbení a definování smlouvy – přísliby mimořádné plodnosti a daru země. Tyto přísliby jsou bezpodmínečné a v tom se liší od Sinajské smlouvy.

Obřizka¹ je znamením závazku vůči Abrahamovi (Gn 17, 1–26; v katechezi lze pracovat zvláště s verši Gn 17, 8 a 10).

Sinajská smlouva

Smlouva na Sinaji je smlouvou s Izraelem skrze Mojžíše. Výkupný čin, který Hospodin vykonal v okamžiku vyjití z Egypta, tvoří provždy základ požadavku věrnosti a poslušnosti vůči Němu. Jedinou náležitou odpovědí na tento výkupný čin je trvalá vděčnost, která se vyjadřuje upřímnou poslušností. To je podmínka, kterou je třeba splnit, aby bylo možno dále se těšit z dobrodiní, která Hospodin lidu příslibil. Přijetí nabídnuté smlouvy zahrnuje na jedné straně povinnosti a na dru-

hé straně zahrnuje zvláštní statut: „Budete mým zvláštním vlastnictvím“. Neboli budete mi královstvím kněží, národem svatým. Tento závazek však nebyl dodržen. Izraelité se klaněli zlatému teleti. Lid na sebe svolal Boží hněv, takže Bůh mluví o jeho vyhlazení. Ale opakovaná přímluva Mojžíšova, zásah levitů proti modlářům, pokání lidu dosáhnou toho, že Bůh upustí od uskutečnění svých hrozeb. Bůh ze své iniciativy obnoví smlouvu. Cílem smlouvy je: „Já budu vašim Bohem a vy budete mým lidem“. Smlouva nemůže být chápána jako prostá dvoustranná dohoda. Umožňovala Izraelitům, aby se dovolávali Boží věrnosti. Hospodin se zavazoval k daru země a také k tomu, že bude uprostřed svého lidu a že mu bude prokazovat dobro.

Aktualizace smlouvy

Aktualizací rozumíme zpřítomnění, přiblížení současnému stavu či současnému chápání. Ve Starém zákoně najdeme texty, které jsou významově příbuzné k určitému textu a vyjadřují obnovu smlouvy (srov. CHALUPA, *Aktualizace...*, s. 8-9). Většinou se jedná o situace, ve kterých člověk pověřený Bohem, tedy prorok, soudce, vůdce lidu obvinil lid z nevěrnosti Hospodinu. Jeho výzva k pokání je vyslyšena, lid uposlechne, vyzná své hříchy, znova se přihlásí ke smlouvě a obnoví svůj slib věrnosti Hospodinu. Jako taková obnova smlouvy je koncipována celá kniha Deuteronomium a závěr knihy Jozue (srov. HELLER, s. 10).

Smlouva v Deuteronomiu rozlišuje mezi přísahou danou otcům, která se týká daru země (Dt 7,12n; 8,18) a smlouvou s pokolením na Chorebu (Dt 5,2–3). O aktualizaci smlouvy ze strany krále Jósijáše a lidu se zmiňuje 2 Kr 23,1–3. Dt 5,3 stvrzuje platnost smlouvy pro současné pokolení. Časová vzdálenost mezi pokoleními je zrušena. Sinajská smlouva je aktualizována, byla uzavřena „s námi všemi, kteří jsme tu dnes naživu“.

Závazek vůči Davidovi

David je člověk víry, a proto se jeho dům těší přízni Boha, který se přísahou zavazuje k věčné smlouvě. Povaha této smlouvy je definována slovy: „Já mu budu otcem a on mi bude synem.“ Jde o zaslíbení bezpodmínečné, smlouva s Davidovým domem nemůže být porušena. Pokud Davidův nástupce pochybí, Bůh ho potrestá, jako otec trestá svého syna, ale svou přízeň mu neodejme (2 S 7,12–15). Závazek vůči Davidovi

v Ž 89,29–38 je zaslíbením bez odpovídající povinnosti pro krále.

Nová smlouva

V době Jeremiášově přivodila neschopnost Izraele zachovávat sinajskou smlouvu dobytí Jeruzaléma a zničení chrámu. Tehdy se ukázala Boží věrnost vůči jeho lidu příslibem „nové smlouvy“, která umožní Božímu lidu znovu začít. Tato nová smlouva navazuje na smlouvu na Sinaji, protože se jedná o stejný zákon, a je zároveň skutečně nová. Spočívá v novém vztahu mezi Bohem a člověkem a v jejím přijetí, protože je dána bez podmínek a je vepsána do lidských srdcí. Dojde k vnitřní proměně člověka a k niternému prohloubení vztahu mezi Bohem a člověkem (srov. PACNER). Prorocký výrok neohlašuje změnu zákona, ale nový vztah k Božímu zákonu ve smyslu zvnitřnění. Bude vepsán Bohem lidem do srdcí, a to bude záruka dokonalé poslušnosti. Výsledkem bude opravdová vzájemná sounáležitost, osobní vztah každého jednotlivce k Hospodinu. Základem bude velkorysá Hospodinova iniciativa – udělí lidu odpuštění všech jeho vin.

Na Jeremiášův text navazuje výrok Ez 36,26–27, který ohlašuje Izraelovu domu dar „nového srdce“ a „nového ducha“, Ducha Božího, který zabezpečí poslušnost vůči Božímu zákonu (srov. PBK, s. 67-68).

SMLOUVA V NOVÉM ZÁKONĚ

V Novém zákoně je smlouva postavena na novém základě – na osobě a díle Ježíše Krista. Tím je smluvní vztah prohlouben a rozšířen a díky křesťanské víře otevřen všem národům.

Synoptická evangelia hovoří o smlouvě jen zřídka. Zachariáš chválí Boha za naplnění smlouvy (L 1,72) jako zaslíbení daného Bohem Abrahamovi pro jeho potomstvo. Zaslíbení směřovalo k ustanovení oboustranného vztahu (L 1,73–74) mezi Bohem a tímto potomstvem.

Kristova krev, krev smlouvy

Při poslední večeři koná Ježíš rozhodující krok, když svou krev činí krví smlouvy (Mk 14,24; Mt 26,28: „Neboť toto jest má krev, která zpečetuje smlouvu a prolévá se za mnohé na odpuštění hříchů.“) Činí ji základem smlouvy nové (1 K 11,25; L 22,20: „A právě tak, když bylo po večeři, vzal kalich a řekl: ‚Tento kalich je nová smlouva zpečetěná mou krví, která se za vás prolévá.‘“) Novost smlouvy je projevem jejího eschato-

logického charakteru. Sám Bůh ustanovuje tuto smlouvu v Kristově Krvi. Slovní spojení „nová smlouva“ navazuje na knihu proroka Jeremiáše. Výraz „krev smlouvy“ připomíná Mojžíšovo ustanovení smlouvy na Sinaji a tím napovídá, že jde o návaznost na tuto smlouvu. Zároveň ovšem ukazuje aspekt radikální novosti, protože sinajská smlouva zahrnovala rituál pokropení krví obětovaných zvířat, smlouva Kristova je založena na krvi člověka, který svou smrt odsouzenec proměňuje v dar. Z události, která je porušením smlouvy, tak činí událost smlouvu zakládající.

Novost této smlouvy poukazuje na nové uspořádání z hlediska obsahu. Nový řád znamená bytostnou proměnu, která časově i kvalitativně ukončuje starou smlouvu. Nová smlouva je naplněním, překonáním a završením dosavadních uspořádání (CHALUPA, *Dynamika...*, s. 120).

Ve Skutcích apoštolů je zmínka o smlouvě jako zaslíbení. Sk 3,25: „Vás se týkají zaslíbení proroků i smlouva, kterou Bůh uzavřel s vašimi otcí, když řekl Abrahamovi: ‚V tvém potomstvu budou požehnány všechny národy na zemi.‘“

Pavlovy listy

Pavlovy listy se zabývají otázkou smlouvy častěji než evangelia. Nová smlouva má vertikální rozměr jednoty s Pánem účastí v Kristově krvi (1 K 10,16) a horizontální rozměr jednoty všech křesťanů v jednom těle (1 K 10,17). Apoštolská služba je službou nové smlouvě, která nespočívá v Zákoně jako smlouva sinajská, ale v Duchu, ve shodě s proroky, kteří slibují, že Bůh vepíše svůj zákon do srdcí a dá nového ducha, který bude jeho Duchem (2 K 3,6).

Pavel se několikrát zaměřuje na smlouvu spjatou se Zákonem na Sinaji, do protikladu k ní staví smlouvu jakožto zaslíbení, které dostal Abraham. Smlouva spjatá se zákonem je pozdější a přechodná. Smlouva jako zaslíbení je první a definitivní, tato smlouva dosáhla svého naplnění v Kristu (srov. Ga 2,15nn). Uzavření nové smlouvy v Ježíšově krvi (1 K 11,25) neznamená pro Pavla žádný odvrát od Boží smlouvy s jeho lidem, ale tvoří její naplnění.

Pavel počítá smlouvy mezi výsady Izraelitů, a to i přes jejich nevěru v Krista (Ř 9,4). Izrael nepřestává být ve smluvním vztahu a je stále lidem, jemuž je příslibeno naplnění smlouvy, protože nedostatkem jeho víry nemůže být zrušena věrnost Boží (Ř 11,28–29). O smlouvách, které nesly zaslíbení, je výslovná zmínka v Ef 2,12, která prohlašuje, že přístup k nim je od nynějška otevřen národům, protože Kristus zbořil oddělovající zeď, tedy Zákon, který bránil v přístupu těm, kdo nebyli Židy.

Použitá literatura viz s. 21.

Poznámky:

- 1 Obřízka Židů znamenala prvotně odlišovací znamení vzhledem k neobřezaným Babyloňanům. Podstatou obřízky je symbolická regulace sexuality, tedy toho, co bylo pro okolní pohany božské. Příkaz z Gn 1: „Plodte a množte se“, není ale míněn tak, že se člověk stává posledním pánem života a v opojení plodností magií odmítal Boží svrchovanost nad lidským životem. Odříznutá předkožka je v symbolické mluvě totéž jako pavlovské svlečení starého člověka, aby mohl být oblečen nový člověk, Ježíš Kristus (Ko 3,9). Srov. HELLER, s. 5.

Sinajská smlouva a Desatero

Smlouva uzavřená na Sinaji je prohloubením a potvrzením smlouvy s Abrahámem (požadavek obřizky trvá). Všechn lid má přijmout, že je lidem smlouvy, vlastnictvím Hospodinovým. Izrael je skrze pokropení krví očištěn a Bohu zasvěcen a je mu jakoby symbolicky obětován, je beránkem ze stáda národů. Znamením smlouvy je den odpočinku, který je v biblickém pojetí výhledem a předjímku nového věku stejně jako rok odpočinutí a milostivé léto a zároveň i ohlednutím za rájem, do něhož Bůh otevírá sám cestu.

Sinajská smlouva není dohodou mezi rovnocennými partnery. Sinajská smlouva je smlouvou mezi člověkem a Bohem, který přichází se záměrem spasit člověka.

Bůh váže na Izrael smlouvu a zaslíbení, ale klade Izraeli podmínky. Všechny podmínky dohromady tvoří Zákon. „Deset slov“ shrnuje a vyhláší Boží zákon (Dt 5,22). Bůh je pronesl během jednoho svého zjevení (Dt 5,4), zjevuje se svému lidu tím, že mu dává poznat svou vůli. Dar přikázání a Zákona je součástí smlouvy. Lid dostává zjevení „deseti slov“ mezi předložením smlouvy (srov. Ex 19) a jejím uzavřením (Ex 24), když se zavázal, že bude „poslušně plnit všechno, co mluvil Hospodin“ (Ex 24,7). **Desatero nebývá nikdy předáváno, leda po připomínce smlouvy (Dt 5,2). Přikázání dostávají svůj plný smysl v rámci smlouvy.** Podle Písma nabývá mravní jednání člověka svého vlastního smyslu ve smlouvě a skrze ni. První z „deseti slov“ připomínají, že **Bůh miloval svůj lid jako první.**

SCHÉMA SMLUV UZAVÍRANÝCH NA BLÍZKÉM VÝCHODĚ VE STAROVĚKU POROVNÁNÍ SE SMLOUVOU NA SINAJI		
Smlouvy ve starověku	prvky	Smlouva na Sinaji
Představení panovníka se všemi jeho šlechtickými tituly.	Preambule – Předmluva	Ex 20,2: Já jsem Hospodin, tvůj Bůh...
Vývoj vztahu mezi velkokrálem a vazalovými předky i samým vazalem (obchodní vztahy, hádky, uzavřená manželství...).	Historický prolog – Úvod	Ex 20,2: ... Já jsem tě vyvedl z egyptské země, z domu otroctví.
Pravidla určovala silnější strana.	Pravidla k uzavření smlouvy	Desatero – deset slov smlouvy Ex 34,28: A byl tam s Hospodinem čtyřicet dní a čtyřicet nocí; ... psal na desky slova smlouvy, desatero přikázání. Dt 4,13: Oznámil vám svou smlouvu, kterou vám přikázal dodržovat, desatero přikázání, a napsal je na dvě kamenné desky (sám Hospodin).
Dohody musely být zapsány, aby nebyly zfalšovány. Musely být pravidelně čteny na osvětlení paměti smluvních stran.	Doklad – veřejné čtení	Desky zákona Exodus 24,12: ...Dám ti kamenné desky – zákon a přikázání, které jsem napsal, abys jim vyučoval. Obnovy smlouvy Ž 78,3–4: Co jsme slyšali a o čem víme, ...
Svědkové byli jmenováni pro případ porušení ujednání (bohové, přírodní úkazy).	Svědci smlouvy	Ž 50:4–7 ...Slyš, můj lide, budu mluvit, Izraeli, svědčím proti tobě, já jsem Bůh, tvůj Bůh jsem.
Pro toho, kdo dodrží nebo poruší dohodu.	Požehání a kletby	Ex 23,20–33: ... když jej však budš opravdu poslouchat a činit všechno, co mluvím...
Poddaný musel veřejně přísahat věrnost svému nadřízenému.	Přísaha věrnosti	Ex 19,8: Všechn lid odpověděl jednomyslně: „Budeme dělat všechno, co nám Hospodin uložil.“
Slavnost byla obvykle obětí nebo svatým pokrmem. Obě zúčastněné strany požívaly pečené části božské tabule. Být společně u stolu znamená přijetí a plnou shodu mezi spolustolovníky.	Náboženská slavnost na ukončení	Ex 24,5–11: Pak pověřil izraelské mládence, aby přinesli oběti zápalné a obětovali Hospodinu býčky ...Mojžíš vzal polovinu krve a vlil ji do mís a druhou polovinou pokropil oltář. Potom vzal Knihu smlouvy a předčítal lidu. Prohlásili: „Poslušně budeme dělat všechno, o čem Hospodin mluvil.“ Mojžíš vzal krev, pokropil lid a řekl: „Hle, krev smlouvy, kterou s vámi uzavírá Hospodin na základě všech těchto slov.“...

Praktické podněty:

- Podrobnější text o Desateru v Písmu svatém viz KKC čl. 2052 – 2082. Obsahuje řadu zásadních výpovědí pro podání Desatera v katechezi a ve výuce náboženství.

- V tabulce je rozepsána struktura starověké smlouvy národů Blízkého východu. Účastníkům programu o smlouvě a Desateru můžeme zadat šedou část tabulky a nechat je vyhledat příslušné analogické části o smlouvě na Sinaji v knihách Ex a Dt.

- Přemýšlejte a diskutujte o významu Desatera v dnešní době. Jako výchozí text lze použít úryvky z listu Galaťanům (od 2. kap.), případně komentář z řady malých stuttgartských komentářů, kde je obšírněji zpracován vztah Zákona a svobody darované Kristem.

- Zpracujte do tabulky skutečnost svého křtu jako smluvní vztah (pro katechezi).

- Na základě posledního řádku tabulky vyhledejte příslušné a následující biblické texty a přemýšlejte o jejich souvislosti s bohoslužebným slavením. Hledejte podobnosti se slavením Nové smlouvy.

- Na www.cestykatecheze.cz najdete obě tabulky v elektronické podobě (ve Wordu) s podrobnějším textem, dále podrobnější komentář k Sinajské smlouvě a popis ritu přísahy, který je podstatou smlouvy. S vyspělejšími účastníky můžeme hledat analogii mezi starozákonním ritem přísahy a mezi ustanovením Nové smlouvy Ježíše Krista.

Slavení daru smlouvy v židovství

Z průběhu židovských slavností radosti z daru smlouvy a Tóry se můžeme inspirovat a v jejich duchu či s využitím některých prvků připravit slavení daru Písma svatého či našeho křtu, výročí farnosti apod. v malých společenstvích či v celé farnosti. Jde o tyto svátky:

- **Šavuot:** svátek týdnů spojený s připomínkou a obnovou uzavření smlouvy na Sinaji a předání Desatera přikázání.

- **Simchat Tora:** poslední den Slavnosti stánků (Sukkot), slaví se radost z Tóry: ukončení roční četby Tóry a její obnovení.

- **bar micva:** název znamená „Syn přikázání“, jde o slavnost dospívajících (13 let), kteří dosáhli náboženské zralosti a poprvé veřejně čtou ze svitku Tóry.

(podrobněji na www.cestykatecheze.cz)

Použitá literatura:

- HELLER, J. *Smlouva ve Starém zákoně*. Praha: Pas-torační středisko, 1996.
- CHALUPA, P. Aktualizace smlouvy v deuteronomistickém zpracování dějin. In *Od Abraháma k nové smlouvě*. Olomouc, 2007.
- CHALUPA, P. *Dynamika smlouvy v deuteronomistickém zpracování dějin*. Olomouc, 2008.
- PACNER, S. „Nová smlouva (Jer 31,31-34)“, in *Od Abraháma k nové smlouvě*, Olomouc: Univerzita Palackého, 2007, s. 58-61.
- PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE. *Židovský národ a jeho svatá Písma v křesťanské Bibli*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004.